

УДК 369: 336.22:314.74
JEL Classification F 220, H240, I380

Онищук В.О.,
аспірантка* кафедри фінансів ім. С.І. Юрія,
Тернопільський національний економічний університет

ПРАГМАТИКА ОПОДАТКУВАННЯ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ ТА ПРОБЛЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ В УКРАЇНІ

Onyschuk V.O.,
postgraduate student at the department
of finance named S.I. Yurii,
Ternopil National Economic University

THE PRAGMATISM OF TAX REMITTANCE AND THE PROBLEM OF PENSION PROVISION FOR LABOR MIGRANTS IN UKRAINE

Постановка проблеми. В сучасних умовах міграційна активність українських громадян суттєво впливає на соціальні, економічні, політичні, демографічні процеси та обсяги грошових трансфертів, які надходять до країни. Зважаючи на постійне зростання масштабності грошових потоків міграційного характеру, держава визначає їх як потенційне джерело доходів бюджету. Відтак у сучасних вітчизняних реаліях гострою постає проблема визначення та механізму їх оподаткування, ризиків їх ймовірного переходу у тіньовий сектор економіки.

Безумовно географія трудової міграції постійно розширюється, а вітчизняні трудові мігранти знаходять нові країни призначення. Однак варто зазначити, що не завжди такими країнами підписані міжнародні угоди про співробітництво у контексті працевлаштування, соціального захисту та пенсійного забезпечення трудових мігрантів, що своєю чергою сприяє загостренню соціальних процесів в країні, стимулює збільшення навантаження на фонди соціального страхування зокрема та державний бюджет країни загалом. Саме тому реалізація виваженої фіскальної політики, гармонізація податкового законодавства та інтенсифікація міжнародних дипломатичних зв'язків у контексті подолання окреслених проблем є надзвичайно актуальним питанням для вітчизняної науки і практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам дослідження особливостей вітчизняної трудової міграції свої наукові праці присвятили Е. Лібанова, О. Малиновська, О. Позняк, М. Романюк, У. Садова. Грошові перекази трудових мігрантів, як наслідок здійснення трудової міграції, обсяги та способи їх надходження є об'єктом дослідження А. Гайдуцького, О. Купец, П. Кухти, Т. Кізіми та ін. Водночас питання оподаткування міграційних трансфертів та проблеми соціального захисту і пенсійного забезпечення трудових мігрантів мало досліджені вітчизняною фінансовою наукою та потребують ґрунтовного вивчення у сучасних умовах.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз теоретико-правових аспектів та розробка практичних рекомендацій щодо здійснення оподаткування грошових переказів, а також удосконалення системи соціального захисту та пенсійного забезпечення українських трудових мігрантів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оподаткування іноземних доходів (в тому числі грошових переказів з-за кордону) не є новацією чинного Податкового кодексу України. Аналогічні норми містилися в Законі України від 22 травня 2003 року № 889-ІУ «Про податок з доходів фізичних осіб [1] і Декреті Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 року №13-92 «Про прибутковий податок з громадян» [2], які діяли до прийняття Кодексу. Згідно чинного податкового законодавства, платниками податку на доходи фізичних осіб відповідно до п.п. 162.1.1 п. 162.1 ст. 162 [3] Кодексу є, зокрема, фізичні особи – резиденти, які отримують доходи як з джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи.

Відповідно до п. 164.4 ст. 164 Кодексу [3] під час нарахування (отримання) доходів, отриманих у вигляді валютних цінностей або інших активів (вартість яких виражена в іноземній валюті або міжнародних розрахункових одиницях), такі доходи перераховуються у гривні за валютним курсом Національного банку України, що діє на момент нарахування (отримання) таких доходів. Тоді із суми, вираженої в національній валюті, визначається податкове зобов'язання платника податків.

* Науковий керівник: Кізіма Т.О. – д.е.н., професор

Підпунктом 170.11.1 п. 170.11 ст. 170 [3] Податкового кодексу України визначено, якщо джерело виплат будь-яких оподатковуваних доходів є іноземним, сума такого доходу включається до загального річного оподаткованого доходу платника податку – отримувача, який зобов'язаний подати річну податкову декларацію та оподатковується податком на доходи фізичних осіб за ставками, визначеними в п. 167.1 ст. 167 Кодексу (з 2016 року – 18 % від бази оподаткування) [3].

Слід зауважити, що відповідно до пункту 16.1 підрозділу 10 розділу XX Податкового кодексу України [3] тимчасово, до набрання чинності рішенням Верховної Ради України про завершення реформи Збройних Сил України, встановлюється військовий збір. Об'єктом оподаткування військовим збором є доходи, визначені ст. 163 Кодексу, зокрема доходи (прибуток), отримані з джерел за межами України. Ставка військового збору становить 1,5 відсотка об'єкта оподаткування, визначеного п.п. 1.2 п. 16.1 підрозділу 10 розділу XX Кодексу. Платниками військового збору є фізичні особи – резиденти, які отримують доходи як з джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи; фізичні особи – нерезиденти, які отримують доходи з джерела їх походження в Україні; податкові агенти.

Аналізуючи вказані нормативно-правові акти, приходимо до висновку, що грошові перекази трудових мігрантів є базою оподаткування, а одержувачі таких коштів (члени домогосподарств трудових мігрантів) є платниками податків на доходи фізичних осіб та військового збору. Однак під час переказу грошових коштів між членами однієї сім'ї, в особи, яка їх отримує, не виникає дохід у розумінні п.п. 14.1.55 ПКУ, і відповідно декларувати такі перерахування та сплачувати з них податок відповідно до п.п. 17.11.1 ПКУ немає підстав.

Відповідно до норм Сімейного кодексу України [4] встановлено обов'язок:

– дружини і чоловіка матеріально підтримувати один одного (ст. 75 СКУ). При цьому заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, отримані одним із подружжя, є об'єктом права спільної сумісної власності (ч. 2 ст. 61 СКУ);

– батьків утримувати своїх неповнолітніх дітей (до 18 років) (ст. 180 СКУ), повнолітніх дітей, які продовжують навчання (до 23 років) (ст. 199 СКУ), повнолітніх непрацездатних дітей, які потребують матеріальної допомоги (за умови, що батьки дитини мають можливість надавати таку допомогу) (ст. 198 СКУ);

– повнолітніх дітей утримувати непрацездатних батьків, які потребують матеріальної допомоги (ст. 202 СКУ).

Враховуючи наявність такого обов'язку, можна стверджувати, що перерахування коштів з-за кордону дружиною (чоловіком) для чоловіка (дружини), матір'ю (батьком) для дітей у зазначених вище випадках, а також дітьми непрацездатним батькам є, по суті, передачею грошових коштів усередині сім'ї і повинно розглядатися як виконання обов'язку з утримання, установленого СКУ, а не як отримання доходу із джерелом походження з-за кордону. Тобто, якщо фізична особа отримує грошові кошти від свого чоловіка (або дружини чи батька), який працює за кордоном, то сума таких коштів не буде для цієї фізичної особи доходом [5].

Проте варто зазначити, що риторика податкових органів в питанні оподаткування грошових переказів з-за кордону є досить жорсткою, що пояснюється необхідністю залучення нових джерел наповнення дохідної частини бюджету. Проте Державна фіскальна служба України немає реального механізму ефективного контролю у цьому випадку, оскільки здебільшого не існує підстав для оподаткування іноземних доходів на користь фізичних осіб в Україні (левова частка переказів стосується членів однієї сім'ї і забезпечення їх матеріального становища). Крім того, зважаючи на норми ст. 62 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [6], банківська таємниця не дає можливості працівникам фіскальної служби довільно дізнаватися про суми грошових коштів, одержаних власниками рахунків. Таку інформацію податківці можуть одержати лише у відповідь на офіційний письмовий запит за обов'язковою згодою особи – власника рахунку або за його особистим зверненням до банку. Якщо такої згоди немає відтак немає підстав для одержання даних, а отже і немає доказів та можливості визначити доходи особи від трудової діяльності за кордоном та нараховувати податки. Виключенням є порушення кримінального провадження стосовно власника банківського рахунку або одноразове одержання коштів у сумі, що перевищує 150 тис гривень в еквіваленті.

У випадку порушення чинного податкового законодавства емігрант несе певну відповідальність. Так, згідно ст. 19 Закону України №761-III від 05.11.15. «Про зовнішню трудову міграцію» [7], у випадку перебування за межами України трудовий мігрант зобов'язаний забезпечити повноту та своєчасність сплати податків і зборів за доходи, а також майно в Україні, яке належить йому на правах власності або перебуває в оренді, зокрема шляхом призначення уповноваженої особи.

Проте більшість українських трудових мігрантів, працюючи за кордоном, сплачують податки в тій країні, де зареєстровані їхні працедавці. Досить часто ці податки доволі високі, особливо в країнах Європи. Тому виникає ситуація подвійного оподаткування – сплата податків в країні, де працював український мігрант і безпосередньо на батьківщині. Проте така неузгодженість суперечить і міжнародному, і українському законодавству. Підтвердженням цього є ст. 13 Податкового кодексу України «Усунення подвійного оподаткування» [3]. Згідно цієї статті, доходи, отримані фізичною особою-резидентом з джерел походження за межами України, включаються до складу загального

річного оподаткованого доходу, крім доходів, що не підлягають оподаткуванню в Україні відповідно до положень Кодексу чи міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Суми податків та зборів, сплачені за межами України, зараховуються під час розрахунку податків та зборів в Україні за правилами, встановленими Кодексом. Для отримання права на зарахування податків та зборів, сплачених за межами України, платник зобов'язаний отримати від державного органу країни, де отримується такий дохід (прибуток), уповноваженого справляти такий податок, довідку про суму сплаченого податку та збору, а також про базу та/або об'єкт оподаткування. Зазначена довідка підлягає легалізації у відповідній країні, відповідній закордонній дипломатичній установі України, якщо інше не передбачено чинними міжнародними договорами України.

Принагідно зазначимо, що Україна підписала двосторонні договори про уникнення подвійного оподаткування громадян договірних сторін із 70 державами. Згідно з цими документами та положеннями законодавства України, що стосуються звільнення від податку, сплаченого на території поза межами України, на податок в іншій державі, сплачуваний за законодавством цієї країни (прямо або шляхом вирахування з прибутку чи доходу із джерел в іноземній державі), робитиметься знижка у вигляді кредиту проти будь-якого українського податку, обчислюваного щодо того самого прибутку чи доходу, з яких вираховується податок в іноземній державі. Цими договорами також встановлюється, що пенсії та інші подібні винагороди, сплачувані резидентом договірної держави на основі наявності попередньої роботи, і будь-які ренти, виплачувані такому резидентом, оподатковуватимуться тільки в тій державі, з території якої переводяться ці платежі [8].

На наше переконання, окремої уваги потребує дослідження питання, що стосується пенсійного та соціального забезпечення трудових мігрантів, оскільки здебільшого після завершення трудової діяльності в приймаючій країні, трудовий мігрант повертається на батьківщину. Відтак для підтримання свого матеріального благополуччя та забезпечення необхідних потреб йому необхідні певні кошти.

Принагідно зазначимо, що правові основи пенсійної системи України забезпечуються Конституцією України, Концепцією соціального забезпечення населення України, Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Стратегією розвитку пенсійної системи, Законами України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про недержавне пенсійне забезпечення», Порядком добровільної участі у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування громадян України, які працюють за межами України, іншими нормативними актами [9, с. 48].

Відтак в сучасних умовах постійної інтенсифікації міграційних процесів неминує виникати проблема адекватних пенсійних виплат тим громадянам, чий період зайнятості частково або повністю пройшов в іншій державі, адже навіть у разі успішної інтеграції в єдиний економічний простір не відбувається повної уніфікації схем пенсійного забезпечення. У світовій практиці нині застосовують два принципи нарахування пенсій: територіальний та пропорційний [9, с. 50].

В основу територіальної схеми закладений принцип соціальних виплат, відповідно до якого їх здійснює країна проживання особи з урахуванням трудового стажу, набутого на території країн, що підписали угоди. Тобто, пенсійне забезпечення громадян держав-учасників Угоди про гарантії прав громадян держав-учасниць СНД (Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Російська Федерація, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, Україна), та членів їхніх сімей здійснюється за законодавством та коштом тієї країни, на території якої вони нині проживають. Натомість пропорційний принцип соціального забезпечення (лежить в основі договорів України із країнами ЄС) передбачає урахування страхової участі відповідно до періоду сплати внесків у кожній конкретній країні. А це означає, що громадяни України, що працювали достатньо тривалий термін на території держави, з якою укладено відповідну угоду, можуть набути права отримувати пенсію від обох країн у випадку, коли вони своєчасно і повноцінно сплачували соціальні внески [10, с. 26].

Аналізуючи вітчизняну та зарубіжну нормативно-правову базу, можна відслідкувати ряд неузгодженостей та проблем у сфері пенсійного забезпечення працівників трудових мігрантів. До найбільш виражених слід віднести такі:

– пенсійні системи України та країн працевлаштування відрізняються за структурою. Зокрема в Росії, Казахстані, Таджикистані, Вірменії діють трирівневі моделі з обов'язковим накопичувальним елементом, в Білорусії працює однорівнева солідарна система;

– в Україні та країнах працевлаштування відрізняється вік виходу на пенсію. Зокрема, в Росії та Білорусії він найнижчий (55 років для жінок і 60 років для чоловіків), у Таджикистані та Киргизстані (58 і 63 роки відповідно), у Вірменії – 63 роки для всіх громадян. В Казахстані також до 2027 р. планується поступово довести вік виходу жінок на пенсію до 63 років;

– значно відрізняються величина і джерела відрахувань до пенсійного фонду. Так, в Росії сукупний розмір відрахувань у пенсійний фонд складає 22% оплати праці (при цьому основним джерелом є фонд оплати праці, а відрахувань із заробітної плати працівника не передбачено) У Білорусії ставка становить 29% (при цьому 28% платить роботодавець від фонду оплати праці, а 1% відраховується із заробітної плати працівника). У Киргизстані це співвідношення становить 15% і 10%,

а в Таджикистані – 25% і 1%. У Казахстані основним джерелом відрахувань у пенсійний фонд є працівник, який платить 10% від заробітної плати [11, с. 10-11];

– відмінності в рівні прожиткових мінімумів по країнах і різний рівень життя в країнах СНД та ЄЄ;

– велика частка українських трудових мігрантів працюють у країнах-реципієнтах без укладання трудових договорів чи контрактів, нерідко мають нелегальний статус або працюють на сезонних роботах (тобто їх трудовий та страховий стаж постійно переривається).

Також необхідно зазначити, що важливе значення у контексті забезпечення прав трудових мігрантів мають угоди про соціальне забезпечення, які не лише гарантують соціальний захист громадян, а й стимулюють законне працевлаштування, сприяють поверненню та адаптації мігрантів в Україні. Переконані, що такі угоди та призначення пенсій за ними є одним із нечисленних способів заохотити людей до повернення на Батьківщину. Адже громадяни України, які працюють за кордоном легально, підпадають під дію законодавства про соціальне забезпечення країн перебування, сплачують страхові внески, тому за певних умов можуть скористатися соціальними виплатами після повернення додому. Та якщо угод між окремими державами немає, в разі приїзду на батьківщину мігранти втрачають ці права, так само як і внески до соціальних фондів зарубіжних країн, що спонукає деяких із них продовжувати своє перебування за кордоном чи навіть робити вибір на користь переселення для постійного проживання [12, с. 78].

Тому вважаємо, що незалученість працівників за кордоном до системи соціального страхування, а також неможливість багатьох застрахованих осіб скористатися своїми правами не тільки стає причиною їх неналежного захисту, а й спричиняє низку серйозних фінансових проблем. По-перше, мігранти втрачають зароблені ними за кордоном внески. По-друге, соціальні фонди України недоотримують значні суми, оскільки працівники-мігранти сплачують їх за кордоном або не сплачують узагалі. Однак мігранти, які повертаються, користуються за рахунок держави медичними послугами, одержують інші соціальні виплати, наприклад, у зв'язку із народженням дитини, можуть (хоча й у мінімальному розмірі), отримати допомогу у зв'язку з безробіттям, пенсію. Усе це лягає додатковим тягарем на фонди соціального страхування та державний бюджет України. Причому в майбутньому, якщо питання соціального страхування мігрантів не буде належно врегульовано, цей тягар ставатиме відчутнішим: унаслідок збільшення кількості людей, які частину трудового життя провели за кордоном, а також тому, що дедалі більше мігрантів досягатимуть пенсійного віку й повертатимуться в Україну у зв'язку із завершенням трудової кар'єри або проблемами зі здоров'ям [13, с. 112].

Також необхідно відмітити, що в сучасних умовах основними нерозв'язаними проблемами залишаються: наявність осіб, які працюють за кордоном без належних дозволів; висока частка «циркулярних» мігрантів, які виїжджають за кордон на сезонні роботи; відсутність міждержавних угод про соціальне та пенсійне забезпечення з низкою країн, на території яких перебуває значна кількість працівників-мігрантів з України (Італія, Португалія, Греція); недостатня ефективність імплементації існуючих угод, що пов'язано і з їхнім змістом, і з вадами механізмів реалізації; особливості та низка неузгодженостей законодавства України та країн-реципієнтів вітчизняної робочої сили з питань працевлаштування та соціального захисту трудових мігрантів.

Відтак змушені констатувати, що хоча найголовніші питання, що виникають у зв'язку з працевлаштуванням українських громадян за кордоном, урегульовані на законодавчому рівні та шляхом підписання дво- і багатосторонніх угод, Україні ще слід докласти значних зусиль для впровадження ефективного механізму реалізації відповідних норм.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, підводячи підсумок зазначимо, що посилення фіскального тиску в сфері оподаткування грошових переказів трудових мігрантів, замість вирішення задекларованої проблеми наповнення дохідної частини бюджету, може мати і зворотній ефект – тінізацію грошових переказів, стимулювання неофіційних каналів переказу грошових коштів, скорочення їх офіційного ринку, посилення недовіри до фінансових інститутів та органів державної влади загалом. Окрім того, українська влада в сучасних умовах не має дієвого механізму здійснення оподаткування грошових переказів трудових мігрантів (спостерігаємо суперечливий характер чинного законодавства, зокрема окремих норм Податкового кодексу України, які передбачають визнання об'єктом оподаткування ПДФО та військового збору грошові перекази трудових мігрантів, Сімейного кодексу України, який спростовує належність грошових переказів трудових мігрантів до об'єкта оподаткування та Закону України «Про банки і банківську діяльність», який фактично позбавляє можливості фіскальних органів контролювати надходження доходів від трудової діяльності, а отже і підстав для стягнення податків). Відтак вважаємо, що в сучасних вітчизняних реаліях доцільніше проводити політику «сприяння» (а не «заликування») надходження приватних трансфертів з-за кордону, оскільки їхній інвестиційний потенціал може стати суттєвим стимулом для розвитку української економіки.

Щодо вирішення питання соціального захисту та пенсійного забезпечення трудових мігрантів, вважаємо за доцільне здійснення таких заходів:

– розробка ефективної системи обліку громадян, що виїжджають за межі України з метою подальшого працевлаштування за кордоном; активізація інформаційної роботи органів державної

влади, громадських організацій стосовно необхідності та можливості участі трудових мігрантів у накопичувальній системі пенсійного забезпечення;

– вироблення чіткої тарифної політики відносно трудових мігрантів для забезпечення їх мінімальними пенсійними гарантіями при настанні старості, інвалідності або втрати годувальника;

– розроблення ефективного механізму справляння страхових внесків трудовими мігрантами з урахуванням ефективної тарифної політики тощо.

Переконані, що вирішення означених питань сприятиме налагодженню тісної співпраці України із основними країнами призначення вітчизняних трудових мігрантів, забезпечить їх належний соціальний захист та стимулюватиме підвищення рівня довіри до державних інституцій.

Література

1. Про податок з доходів фізичних осіб: Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-15>. (дата звернення: 28.02.2018).

2. Декрет Кабінету Міністрів України №13-92 “Про прибутковий податок з громадян”. URL: <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/podatkovye-zakonodavstvo/normativno-pravovi-akti-z-pitan-kpr/dekrety-km-ukraini/61751>. (дата звернення: 28.02.2018).

3. Податковий кодекс України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 28.02.2018).

4. Сімейний кодекс України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>. (дата звернення: 28.02.2018).

5. Олішевко О. Оподаткування переказів фізичних осіб з-за кордону. *Податки та бухгалтерський облік*. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/golden/g-03/article-34485.html>. (дата звернення: 28.02.2018).

6. Про банки і банківську діяльність: Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>. (дата звернення: 28.02.2018).

7. Про зовнішню трудову міграцію: Закон України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/761-19> (дата звернення: 28.02.2018).

8. Щодо міжнародних договорів, якими регулюються питання оподаткування: Лист Міністерства закордонних справ України № 72/19-091-1027. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.43893.0>. (дата звернення: 28.02.2018).

9. Кисельова О.І. Оптимізація пенсійного забезпечення трудових мігрантів через запровадження загальнообов'язкової накопичувальної системи в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 24. С. 47-56.

10. Кравець В., Махаєва О. Деякі аспекти діяльності міжнародних платіжних систем в Україні. *Вісник Національного банку України*. 2007. № 5. С. 23–27.

11. Карабчук Т. С. Костенко В. В., Алмакаєва А. М., Соболева Н. Э. Мобильность пенсий в рамках Евразийского экономического союза и СНГ. Санкт-Петербург : ЦИИ ЕАБР, 2014. 102 с.

12. Ткаченко Л. Г. Проблеми соціального забезпечення українських трудових мігрантів. *Демографія та соціальна економіка*. 2012. № 1. С. 72-94.

13. Сапон Н. Система двосторонніх угод з працевлаштування та захист прав українських громадян за кордоном: визначення пріоритетів та проведення переговорів // Матеріали семінару «Політика у галузі трудової міграції, нормативно-правова база та її застосування з метою запобігання торгівлі жінками в Україні» (Київ, 15–17 березня 2004 р.). Київ: МОП, 2005. С. 135–139.

References

1. Verkhovna Rada Ukraine (2002), *Pro podatok z dokhodiv fizychnykh osib* [About personal income tax] Zakon Ukraine no. 2755-VI, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-15>. (access date February 28, 2018).

2. Kabinet Ministriv Ukrainy (1992), *Pro prybutkovyi podatok z hromadian* [About personal income tax] Dekret Kabinetu Ministriv Ukrainy no.13-92 [Resolution Kabinet Ministriv Ukrainy no.13-92], available at: <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/podatkovye-zakonodavstvo/normativno-pravovi-akti-z-pitan-kpr/dekrety-km-ukraini/61751>. (access date February 28, 2018).

3. Verkhovna Rada Ukraine (2011), *Podatkovyi kodeks Ukrainy* [Tax Code of Ukraine] Zakon Ukraine no. 2755-17, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (access date February 28, 2018).

4. Verkhovna Rada Ukraine (2002), *Simeinyi kodeks Ukrainy* [The Family Code of Ukraine] Zakon Ukraine no. 2947-14, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>. (access date February 28, 2018).

5. Olishenko, O. “Taxation of transfers of individuals from abroad”, *Podatky ta bukhhalterskyi oblik*, available at: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/golden/g-03/article-34485.html>. (access date February 28, 2018).

6. Verkhovna Rada Ukrainy (2001), *Pro banky i bankivsku diialnist* [About banks and banking], Zakon Ukrainy. available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>. (access date February 28, 2018).
7. Verkhovna Rada Ukrainy (2015), *Pro zovnishniu trudovu mihratsiiu* [About external labor migration] Zakon Ukrainy no. 761-19, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/761-19> (access date February 28, 2018).
8. Letter from the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine “As regards international treaties regulating tax issues”, available at: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.43893.0>. (access date February 28, 2018).
9. Kyselova, O.I. (2016), “Optimization of pension provision for labor migrants through the introduction of a compulsory accumulation system in Ukraine”, *Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava*, no. 24, pp.47-56.
10. Kravets, V. and Makhaieva, O. (2007), “Some aspects of the activity of international payment systems in Ukraine”, *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 5, pp. 23–27.
11. Karabchuk, T. S., Kostenko, V. V., Almakayeva, A. M., and Soboleva, N. E. (2014), *Mobilnost pensiy v ramkakh Yevraziyskogo ekonomicheskogo soyuza i SNG* [Mobility of pensions within the framework of the Eurasian Economic Union and the CIS], St. Petersburg, Russia, 102 p.
12. Tkachenko, L.H. (2012), “Problems of social security of Ukrainian labor migrants”, *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, no. 1, pp. 72–94.
13. Sapon, N. (2005), “The system of bilateral employment agreements and protection of the rights of Ukrainian citizens abroad: prioritization and negotiation. Policy in the field of labor migration, regulatory framework and its application for improving the pension provision of labor migrants”, *Materialy seminaru Polityka u haluzi trudovoi mihratsii, normatyvno-pravova baza ta yii zastosuvannia z metoiu zapobihannia torhivli zhinkamy v Ukraini* [Policy on labor migration, the legal framework and its application in order to prevent trafficking in women in Ukraine], (Kyiv, 15-17 March), MOP, pp. 135-139 p.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету Т.О. Кізима